

A Trianon-trauma és a Dunántúli Református Egyházkerület

SZÁZ ÉVVEL EZELŐTT, 1920. június 4-én a versailles-i kastélykert Nagy Trianon palotájában írták alá a győztes hatalmak és Magyarország képviselői a trianoni békeszerződést, amelynek következtében az ország területe – Horvátországot nem számítva – harmadára, 282 ezer km²-ről 93 ezer km²-re, lakossága 18,2 millióról 7,9 millióra csökkent. Az elcsatolt területeken élő 10,5 millió lakos 30,5%-a, 3,2 millió volt magyar. Az összes gazdasági veszteséget a korabeli közgazdászok az 1918 előtti nemzeti vagyon 62%-ára becsülték. Nemcsak az ipari nyersanyaglelőhelyek többségét, hanem a legjobb mezőgazdasági termőterületek, legelők, erdő 80–90%-át is elvesztettük. A királyi Magyarország az európai közepes országok közül a nyersanyagszegény, behozatalra szoruló kisállamok közé került.¹ Bibó István szerint a békeszerződés következtében „egy lehetséges és reális Magyarországnak a képe továbbra sem rajzolódott ki, hanem az aktuális és végsőig el nem fogadható Magyarország maradt szembeállítva az egykori, nagy, a dicsőséges, a történelmi Magyarországgal.”² Az irreális elcsatolások következtében a magyarországi társadalom etnikai és vallási megoszlása is átalakult. Az új határok közt élő magyarság az ország lakosságának 90%-át tette ki. A katolikusok aránya 49%-ról 65%-ra, a reformátusoké 14%-ról 21%-ra nőtt, az evangélikusoké 7%-ról 6%-ra csökkent, az izraelitáké 6% maradt.³

Már az akkori közvélemény sem értette, hogy miként történhetett ez meg. Azóta több nemzedék érezte a döntés következményeinek súlyát. Olyan békediktátum született, amely választási lehetőséget sem hagyva csonkította meg hazánkat, és ezzel olyan mély nyomot hagyott bennünk, magyarokban, amit méltán nevezhetünk traumának.

¹ ROMSICS 2017. 404–405.

² Idézi: ROMSICS 2017. 405.

³ ROMSICS 2017. 409–410.

100 éve munkál bennünk mindez fájdalmat, dühöt, elkeseredést, értetlenséget, sőt gyakran érthetetlen gyűlöletet keltve. Trianon megalapozta a román-magyar, szlovák-magyar, szerb-magyar ellentétet, amely egy-egy sporteseményen, ünnepi megemlékezésen, nemzetiségi atrocitáson, érthetetlen törvényeken keresztül mind a mai napig felszínre tör.

Trianon nem csupán egy békeszerződés szimbóluma, hanem a népek életét évtizedekre, talán évszázadokra meghatározó történelmi esemény. Az érzések mintha nem változnának, és az a szerződés, ami békét hivatott volna létrehozni, megalkotta a határokon túl ívelő ellenérzést, a magyarság körében pedig a határokon túlívelő szolidaritást és összetartozást.

KUTATÁSI CÉLJAIM

Ez a rövid írás a trianoni eseményeknek egy olyan oldalát kívánja bemutatni, amiről ritkán esik szó: az egyházat ért csapást, az egyházon belüli érzéseket, és a békediktátumra adott egyházi választ – mégpedig nem országos szinten, hanem a Dunántúli Református Egyházkerületre szűkítve. A kutatást, amely eredetileg kiterjedt volna a püspöki hivatal 1918–1920 közötti irataira és a csak levéltárban elérhető jegyzőkönyvekre, a koronavírus jelentős mértékben akadályozta. Néhány levélrészleten és a Tatai Református Egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvein⁴ kívül csak a digitálisan is elérhető forrásokra támaszkodhattam. Az anyaggyűjtés során a Dunántúli Protestáns Lap 1920. évi számain, valamint az egyházkerületi és egyházmegyei jegyzőkönyveket dolgoztam fel. Legtöbb esetben a püspöki és az esperesi jelentések, az ezekhez kapcsolódó határozatok tartalmaznak érdekes részleteket, de néhány esetben egy-egy rövid határozat is sejtet az elcsatolásokkal, veszteségekkel kapcsolatban valamin. Érdekes módon a Mezőföldi Református Egyházmegye 1920–1922 közötti üléseinek jegyzőkönyveiben nem találtam utalásokat a trianoni eseményekre. Lehetőséges persze az is, hogy a jegyzőkönyvek megfogalmazásakor kihagyták ezeket a részleteket.⁵ Ez azért is különös, mert az ekkor megválasztott esperes, Medgyasszay Vince, amint egy lentebb idézett verse is mutatja, fájdalmas hangot ütött meg Trianon kapcsán. Nehezen hiszem, hogy ő lenne az egyetlen esperes, aki semmilyen formában nem utalt az eseményekre. Azt a tatai egyházmegye

⁴ Ezúton is köszönöm Gerecsei Zsolt egyházmegyei levéltárosnak, ácsi lelkipásztornak a jegyzőkönyvek digitalizálását és a digitális változat megküldését.

⁵ VARGHA 1923.

1925-ben kiadott jegyzőkönyve mutatja, hogy az 1920-as eseményekre egy idő után már nem tértek ki, és ez az 5 évvel később megtartott közgyűlés már semmilyen formában nem foglalkozott a trianoni fájdalommal.⁶ A két határon túl maradt egyházmegye, a barsi és a komáromi, valamint a jelenlegi határokon belül maradt belsősomogyi, drégelypalánki, őrségi, pápai, tatai és veszprémi egyházmegyék jegyzőkönyvei adtak többféle adalékot a téma feldolgozásához.

ELŐZMÉNYEK

Bár a Trianoni Békediktátum előzményének közvetlenül az I. világháborúban elszenvedett katonai vereség tekinthető, az események megértéséhez az 1918-as ún. őszirózsás forradalmat, valamint a Tanácsköztársaság létrejöttét is számításba kell vennünk. 1918 őszén a központi hatalom teljesen szétesett, a kormányzat tehetetlen volt, aminek következtében az egyes nemzetiségek által uralt országrészek leszakadtak, mint olvadó jéghegyről a hatalmas darabok. Ezt a megrendülést rögzítette Boldizsár György Mohiba megválasztott lelkész 1918. december 13-án kelt levelében. Németh István püspöknek Léváról azt írta, hogy „cseh megszállás fenyegetvén ezt a vidéket”, kéri szabadságolását.⁷

Az őszirózsás forradalom nyomán megalakult Károlyi kormánynak sem katonai, sem politikai ereje nem volt arra, hogy szeparatista mozgalmakkal hatatosan szembeszálljon. Az országot az is gyengítette, hogy a politikai vezetés forradalmi változásokat, a politikai, gazdasági, társadalmi rend demokratizálását kívánta elérni. Lovászy Márton vallásügyi és közoktatásügyi miniszter a tanítóknak és tanároknak címzett körlevelében úgy fogalmazott, hogy a forradalom „a munka nélkül élvezett jövedelemmel szemben diadalra vitte a munka jogát.”⁸ Éppen ezért nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy megtörténjen az ideológiai „átnevelés”. Jól tudták, hogy „örök emberi ösztönöket, évezredes öröklött érzéseket egy világfelfordulás sem téphet ki gyökerestől, még enyhítésükhöz, átformálásukhoz is hosszú, lelkes, öntudatos nevelőmunkára van szükség.”⁹ A

⁶ BESSE 1925.

⁷ BOLDIZSÁR 1918.

⁸ DREL I. 1.b. Dunántúli Református Egyházkerület ügyviteli iratai, 7471/1918. (XII. 12.) sz. Lovászy Márton vallásügyi és közoktatásügyi miniszter 14796/1918. eln. sz. leirata valamennyi tankerületi főigazgatósághoz, tanfelügyelőséghez, elemi és középfokú tanintézet igazgatóságához és tanítótestületéhez. Budapest, 1918. november 27.

⁹ Uo.

pedagógusok céljának a „nemzeti hiúság kinövéseivel”¹⁰ szembeni küzdelmet jelölte meg. A nemzeti érdekek háttérbe szorítása, a nemzetiségekkel megbékélés eredménytelensége, a koncepciótlan és gyengekező politizálás a kommunisták malmára hajtotta a vizet.

Ha 1919. március 21-én nem játszották volna át a hatalmat az éppen regnáló kabinet tagjai a kommunista kormánynak, amely a „vörös rémet” hozta be hazánkba, a bolsevista államalakulatot, amelynek esélye sem volt a területi konfliktusok békés rendezésére. 1919 januárjában a Komáromi Lap hasábjain írták le, hogy „elveszítette fejét teljesen a magyar kormány, hogy ránk engedi szabadulni az ázsiai rémet, a bolsevizmust, amelyhez képest a tatárjárás csak ártatlan korzózás volt e szerencsétlen hazában. Azok csak pusztító idegen ellenségek voltak, de a bolsevizmus saját véreinket teszi ellenségeinkké, jelszavukká az osztálygyűlöletet és feladatukká a magánvagyon elpusztítását és a polgári osztályok teljes megsemmisítését”.¹¹

A Dunántúli Református Egyházkerületet már a kezdetek kezdetén komoly megpróbáltatások érték. Az őszirózsás forradalomban ugyanis meggyilkolták a dunántúli egyházkerület főgondnokát, gróf Tisza Istvánt. Amikor Németh István püspök visszatekintett 1920. szeptember 18-án az elmúlt évek eseményeire, akkor elmondta, hogy „a megsemmisítéssel fenyegető országos nagy összeomlás okozta fájdalom elkeserítő hatását mindenkinél erősebben éreztük mi dunántúli reformátusok. A mi veszteségünk több volt, fájdalmunk égetőbb, mint bárki másé, ebben a ma már szétdarabolt, megalázott, kirabolt szerencsétlen országban: mi családtagot veszítettünk; elvesztettük Tisza Istvánban kerületünk családfőjét...”¹² A püspököt aztán személyes veszteség is érte. 1919. június 15-én meghalt Németh István felesége, akit Komáromban, a Dunától északra temettek el.¹³

A nemzeti közösség veszteségei, a családi kötelékek szétzilálódása, a sokféle személyes tragédia tovább mélyítette az 1920. június 4-én aláírt úgynevezett békeszerződés hatását. Az események nem érték teljesen váratlanul sem egyházunk tagjait, sem az országunk lakosságát, de mégis olyan veszteség-érzet tört a felszínre, ami személyesen átélt nemzeti gyásznak nevezhető.

¹⁰ Uo.

¹¹ KL 1919. 2.

¹² DPL 1920e. 27., CZEGLÉDY 1922. 3.

¹³ KÚ 1919. 3.

VESZTESÉGEINK A SZÁMOK TÜKRÉBEN

Nehéz pontos képet kapni arról, hogy milyen mértékű volt reformátusságunk egészére vagy éppen egyházkerületünkre nézve az elcsatolások következtében megélt veszteség. Azt ugyanis nehéz lenne tagadnunk, hogy „Magyarország *országcsonkítást* élt át. A református egyház pedig *egyházcsonkítást*”.¹⁴ Olyan mértékű volt a határokon túlra csatolt egyháztagok, egyházközségek, intézmények, tisztségviselők száma, hogy bizonyos tekintetben megfelelődött a megmaradt csonkaországi reformátusság a korábbihoz képest.

A különböző demográfiai számítási módszerek eltérő eredményeket mutatnak, az azonban bizonyos, hogy több, mint 2.600.000 református élt a történelmi Magyarország területén¹⁵, és kevesebb, mint 1.800.000 maradt Trianon után¹⁶. „Az egyház 57 egyházmegyéjéből 19 teljes és 10 csonka egyházmegye maradt; 2086 anyaegyházból 1010 (48,2%) maradt meg. A lelkészek száma 2063-ról 1035-re (49,5%)¹⁷ csökkent. Az 5 óvodából 2, az 1753 elemi iskolából 1117 (63,72%) maradt meg; a tanítók száma 3215-ről 2252-re (70,24%) csökkent. Egy polgári fiúiskola, egy női ipari iskola, egy tanítóképző, 11 tanítónőképző Romániához került. A 27 gimnáziumból 18 maradt; 9 gimnázium 144 tanárral a Romániához csatolt területekre esett; 3 leányközépiskola 44 tanárral szintén Romániához került.”¹⁸

Hogyha a dunántúli egyházkerületet nézzük, akkor azt látjuk, hogy 9 egyházmegyéjéből 5 (barsi, belsősomogyi, drégelypalánki, őrségi, komáromi) szenvedett veszteséget. Ausztriához csatolták Felsőőrt és a környező településeket, a Szerb-Horvát-Szlavón Királysághoz az őrségi egyházmegye egy leányegyházát és négy fiókegyházát¹⁹ és a szlavóniai missziói egyházakat; Csehszlovákiá-

¹⁴ MÁRKUS 2020. 8.

¹⁵ Márkus Mihály becslése szerint 2.610.000 (MÁRKUS 2020. 9.) az 1910-es népszámlálás adatai szerint 2.621.329 (BUCSAY 1985. 236. és BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA 1949. 409.), Bolyki János és Ladányi Sándor szerint pedig 2.765.737 református élt Magyarországon (LENDVAI 1987. 43.).

¹⁶ Márkus Mihály (MÁRKUS 2020. 9.) becslése szerint 1.778.000, Bucsay Mihály szerint 1.632.852 (BUCSAY 1985. 236.) Bíró Sándor szerint 1.704.423 (BÍRÓ, BUCSAY, TÓTH, VARGA 1949. 409.), Bolyki János és Ladányi Sándor szerint pedig 1.799.762 volt ez az adat (LENDVAI 1987. 43.).

¹⁷ Bucsay Mihály szerint 2073-ból 1012-t veszítettünk el. Ez 51,2%-os veszteség. BUCSAY 1985. 236.

¹⁸ LENDVAI 1987. 43.

¹⁹ CSUKÁS 1920. 29.

hoz 79 anyaegyházközséget és a hozzá tartozó településeket.²⁰ Fiumét 1924-ben osztották fel az olasz és délszláv állam között. Egyes adatok szerint összesen 75 anyaegyház, 3 missziói és 21 leányegyház; más adatok szerint 79 anyaegyház, 24 leányegyház, 26 társegyház és 7 missziói egyház csatoltak el egyházkerületünktől.²¹

A határon túlra kényszerített dunántúli reformátusok számában sincsen teljes egység. 73.000²² és 85.000²³ fő közé tehető ez a szám. „Az első világháborút megelőzően még 9 egyházmegyéjében (a barsi, belsősomogyi, drégelypalánki, komáromi, mezőföldi, őrségi, pápai, tatai, és veszprémi egyházmegyében) 286 anyaegyház, 14 missziói és 65 leányegyház működött, melyeknek lélekszáma 251.060 főt tett ki.²⁴ Ennek következtében a veszteség elérte a teljes egyházkerület reformátusságának egyharmadát. Ezen túl pedig egészen 1921 augusztusáig szerb megszállás alatt volt a belsősomogyi egyházmegye egy része. Ezt a veszteséget, ami óriási érzelmi vihart és gyászt okozott, nem tudta megfelelően feldolgozni református egyházunk sem. „A váratlan hatalmas veszteség következtében nem csoda, ha az egyház vezetőit – az egyháztagsággal együtt – az irredenta politikának nagyobb részt sikerült megnyernie”.²⁵ Ennek nyomait pedig láthatjuk az egyházkerületi és egyházmegyei jegyzőkönyvekben is.

SZEMÉLYI VESZTESÉGEK

A területi és szervezeti veszteség mellett ugyanilyen erővel jelent meg a személyesen átélt veszteség. Ezt nem csupán a csonka határokon belül maradók élték meg, hanem az elszakított területeken élők is. Egyházkerületünkre nézve ezt a folyamatot abban látjuk, ahogyan csehszlovák területekről 1919-ben megkezdődött azoknak a lelkészeknek és tanítóknak az elűzése, akik „veszélyt” jelentettek az újonnan megalakult szláv államra. Ez ellen az akkori püspök, Németh István nem nagyon tudott mit tenni, hiszen neki csupán lelki fegyverei voltak, a megszálló csehszlovák hadseregnek viszont tényleges fegyverei.²⁶

²⁰ TÖMÖSKÖZI 2019. 128.

²¹ KRÁNITZ 2013. 13.

²² BÍRÓ–BUCSAY–TÓTH–VARGA 1949. 409. Hudi József 73.500 főre teszi ezt a számot. HUDI 2010.

²³ KRÁNITZ 2013. 10–13., MÁRKUS 2020. 9.

²⁴ HUDI 2010.

²⁵ LENDVAI 1987. 43.

²⁶ HUDI 2010.

Ezeknek az atrocitásoknak a meglétét rögzítették a barsi egyházmegye jegyzőkönyveiben is.²⁷ Végig követhetjük, hogy két lelkészt letartóztattak, majd az egyiküket több napi, a másikat több heti vizsgálati fogság után bocsátották csak szabadon. Az egyik tanítót kiutasították az országból, de vizsgálat után mégis elfoglalhatta állását. A lévai lelkészt, egy tanítóhoz hasonlóan családjával együtt utasították ki Csehszlovákiából.²⁸ Ennél is durvább végeredménye volt egy másik esetnek, amiről 1921-ben számolt be az esperes. Patay László egyházmegyei tanácsbíró fegyveresek gyilkolták meg.²⁹ A bebörtönzések mellett a verések, bántalmazások is előfordultak. A jegyzőkönyv szerint az egyházmegye „A pozbai lelkész és tanítóval történt durva bánásmódról is elítélőleg vesz tudomást, hogy eseményekért, melyekről a lelkésznek és tanítónak tudomások sem volt, a megszálló katonaság őket tette felelőssé, mindkettőjüket elfogták, a tanítót véresre verték s a legveszedelmesebb helyzetből a hirtelen oda érkező magyar katonák által szabadultak ki. (...) Mindnyájukat nyugtassa, vigasztalja meg az, hogy a legszentebb ügyért szenvedtek”.³⁰

A másik oldalon, a megmaradt országban pedig elhunyt, vagy lemondott esperesek távozása okozott nehézséget. Az I. világháború vége és 1920 augusztusa között 16 lelkész hunyt el, akik közt ott volt a Tatai Református Egyházmegye esperese is. Az 1920. évi egyházmegyei közgyűlésen a tatai egyházmegye gondnoka elmondta, hogy „mély szomorúság tölti el szívét, mert Antal Lajost, szeretett esperesünket nem láthatja többé az élők sorában”.³¹ Rajta kívül a veszprémi és mezőföldi egyházmegye is tisztújítást tartott. Czeglédy Sándor a tatai, Demjén Márton a veszprémi, Medgyasszay Vince későbbi püspök a mezőföldi egyházmegye élére került.³² Az elhunyt lelkészekre emlékezve, mintegy vigasztalásképpen idézte az egyházkerületi lap a püspöki jelentés szavait: „Is-ten eltemeti munkásait, de folytatja munkáját”.³³

Ezeket a veszteségeket látva, a sokféle változást követve nem csoda, hogyha az egész egyházkerület mélyen megrendült az események súlya alatt, és olyan lelki következményeket láthatunk, amelyek véleményem szerint mind a mai napig hatással vannak dunántúli reformátusságunk lelkiségére.

²⁷ HUDI 2010.

²⁸ BIHARY 1921. 8.

²⁹ BIHARY 1921. 11.

³⁰ BIHARY 1921. 14.

³¹ TATAI 1920. 758.

³² HUDI 2010., DPL 1920g. 29.

³³ DPL 1920a. 32.

FOGADKOZÁSOK, A REMÉNYSÉG HANGJA, BUZDÍTÁS

A lelki következmények között pozitív színezettel is találkozunk. A legtöbb esperesi jelentés a veszteségeket emelte ki, a legbizakodóbbak azonban még azt is elképzelhetőnek tartották az 1920-ban megtartott egyházkerületi közgyűlésen. Meg is fogalmazták: „izgatottan tárgyaltuk, megjönnek-e a megszállott területek képviselői, elengedi-e őket az idegen hatalom”?³⁴ Nem jöhettek...

Voltak olyan vidékek, ahol az esperes úgy vélte, hogy körülményekhez képest minden a legnagyobb rendben volt. Német István püspök jelentésében elmondta: „a meg nem szállott területekről érkezett jelentésekből nagyon változatos színezetű helyzetkép alkotható s nem mondhatom, hogy e képen a sötét szín az uralkodó, mert vannak vidékek, ahol az esperesi jelentés szerint a háború előtti állapot teljesen visszatért s a hívek vallásos buzgósága a templomok látogatásában, az úrvacsorával való élésben és adakozásban lélekemelő módon nyilatkozik”.³⁵

Az egyházi élet helyreállítása mellett azonban az ország területi egységének helyreállítását remélték az egyházkerület vezetői. Ennek egyik jele az volt, hogy átvették a háromszoros nem jelszavát. Ahogy a pápai egyházmegye esperesi jelentése fogalmazott: „A megszállott területek elvesztésébe mi nem is nyugszunk bele. *Nem, nem, soha!*”³⁶ Ezt a reményt táplálták azok a hangok is, amelyek nyugati irányból érkeztek, és azt sejtették, hogy nem végleges a trianoni határrendezés. Ahogyan az egyik újságcikkben elő is került: „Egy magas állású holland ajkáról hangzottak el a szavak: hogyha a dolog Hollandia akaratától függene, Magyarország még ma visszanyerné régi határait”.³⁷ Ennek megfelelően sokakban megerősödött a meggyőződés, hogy ha mindenki egysült erővel akarja, ha mindent megtesznek érte, akkor előbb vagy utóbb sor kerülhet az eredeti határok visszaállítására. „A trianoni szerződés által elszakított testvéreink s elrablott hazai területeink visszanyerésének eljövend a várva-várt ideje, csak higgyünk, bízzunk, reméljünk!”³⁸

³⁴ DPL 1920a. 31.

³⁵ DPL 1920b. 31.

³⁶ JAKAB 1921. 3–4.

³⁷ CSOMASZ 1921. 7.

³⁸ DRÉGELYPALÁNK 1925. 4.

100 év távlatából, a történelem ismeretében kimondhatjuk, hogy ez a bízódás nem volt teljesen hiábavaló. A II. világháborút megelőző és a világháború ideje alatt hozott döntések következtében a magyarlakta területek egy jelentős része visszatért az anyaországhoz. Ezt az 1945-öt követő békekötések megsemmisítették, de a folyamatok jelezték, hogy nem teljesen reménytelen a helyzet. 1921-ben, amikor még a frissen megkötött béke kapcsán az összes ellenérzés, de a reménység is jelen volt, nem csoda, hogy az egyházkerületi közgyűlés is meg volt „győződve arról, hogy az isteni kegyelem módot és alkalmat ad nekünk arra, hogy hazánk területi épségének helyreálltával ref. hittestvéreinket is szeretettel ölelhetjük kebelünkre.”³⁹

Az ország területi épségének helyreállítása nem homályosította el azt az érzést sem, hogy mégis határ választja el a magyar reformátusokat egymástól. Természetesen a kezdeti időkben a határon túlról komoly átvándorlás indult az anyaország felé. Lelkeszek, tanítók, gyülekezeti tagok döntöttek úgy, hogy nem maradnak idegen megszállás alatt.

A pápai egyházmegye esperese nem értett egyet ezzel a tendenciával: „Éppen nem helyeselhető, hogy sokan mintegy hazafias cselekedetet vélnek elkövetni, mikor ott hagynak állást, kenyeret. Meg kell értetni véreinkkel, hogy minden magyar, kit a végzet ott ért, egy-egy pozíciót tart megszállva, egy darabot az ősi magyar földből. Isten óvja őket a kislelkűségtől és hűtlenségtől!”⁴⁰

Ez a gondolat biztosan nem volt egyedi. Mint ahogyan az a vélekedés sem, hogy az anyaország reformátussága cserben hagyta a határon túlra került reformátusokat. Így aztán ahelyett, hogy az egyetértésre, az összetartásra koncentráltak volna, megjelentek az „ellenségeskedő” hangok is. Nem véletlen, hogy Czegléd Sándor, a Tatai Református Egyházmegye esperese 1921-ben készített jelentésében ennek hangot is adott. „Talán a kényes kérdés tárgyalásai alkalmával a megértés és tapintat hangját nem mindig találták meg az illetékesek s előállott az a helyzet, hogy a csonka Magyarországon élő reformátusok egyes kiemelkedő alakjai is hajlandók voltak a túlnan élők nemzeti érzéseinek megroppanását megállapítani s a megszállott területen levők túlzott kifejezésekben adtak nyilvánulást ama véleményüknek, hogy az itteni református egyház az ő érdekeikkel nem törődik, őket megkárosodni és pusztulni engedi”.⁴¹

³⁹ CZEGLÉDY 1922. 113.

⁴⁰ JAKAB 1921. 4.

⁴¹ TATAI 1921. 793.

Hála Istennek, ezek a hangok nem nyomták el az összetartozás érzését. Németh István püspök, aki megtapasztalta, hogy mit jelent a határ egyik oldaláról a másikra költözni, a lelki kötelékek erejét hangsúlyozta: „A fegyveres erőre támaszkodó hatalom kényszere elválasztott egymástól bennünket területileg, de nem ölheti ki szívünkben a testvéri szeretetnek, az egymás sorsában őszinte ragaszkodással osztozó összetartozásnak előbb-utóbb diadalmaskodó érzetét, azt a csüggedést nem ismerő szilárd elhatározást, hogy magyar református egyházunk igazai mellett mindvégig hűséggel kitartunk.”⁴² A veszprémi egyházmegye közgyűlésén is megerősítették az összetartozás gondolatát: „a felvidéken 400.000 színmagyar református él, akikkel mi lelki kapcsolatban vagyunk, s azt üzenjük nekik, hogy együtt érzünk velük és velük együtt várjuk a magyar feltámadást”!⁴³

Czeplédy Sándor 1920-ban megválasztott esperes két hónappal a béke megkötése után, 1920. augusztus 4-én elmondta személyes élményén alapuló gondolatait.⁴⁴ Győri lelkészként minden bizonnyal előfordult vele, hogy a Duna partján sétált. Ilyenkor fülébe juthattak azoknak a harangoknak a hangjai, amelyek magyarként, de nem magyar területen kongtak vagy csendültek. Ebben az érzésben fogalmazta meg, hogy „előttünk áll az a szomorú és megrázó tény, hogy magyar hazánkkal együtt református egyházunkat is darabokra szaggatták győztes ellenfeleink. Könnyekig megindul a szív, ha az ember a Duna partján végig menve távoli református templomok harangját hallja keresztül csendülni a vizeken. (...)

Vannak testvéreink, akik északon, délen, keleten ugyanilyen templomban ugyanazon zsolnárkönyvekből ugyanazon édes anyai nyelven imádják Istent a mi közös édes Atyánkat”.⁴⁵

Ugyanakkor ennek az érzésnek nem szabad megmaradnia azon a szinten, hogy elfogadjuk aényt. A tatai egyházmegye esperese szerint „mi ezekkel a történelem folyamán elszakíthatatlan közösséget tartottunk fenn, amelyet semmiféle hatalomnak nem lehet megsemmisítenie. Ezt a szent közösséget mi minden körülmények között meg fogjuk őrizni s most, mikor egyházmegyénknél először van alkalma a magyar állam lerombolása óta tanácskozársra összeülni,

⁴² HUDI 2010., CZEGLÉDY 1922. 41.

⁴³ CSOMASZ 1921. 7-8.

⁴⁴ Tekintettel arra, hogy a Tatai Református Egyházmegye jegyzőkönyvei nyomtatott formában nem érhetők el, így ezekből hosszabb idézeteket is közléteszek.

⁴⁵ TATAI 1920. 764.

szeretném, ha hangom áthallatszanék a Dunán és Erdély hegyein s elvinné fájdalmas testvéri üdvözetünket és meleg érzéseinket mindazon kálvinista véreinkhez, akik szintén a legmelegebb rokonszenvvel és részvéttel, ugyanazon kibeszélhetetlen fájdalom súlya alatt járnak kelnek a világon, mint mi.”⁴⁶

Ennek köszönhetően a következő évben hozott egyik egyházmegyei közgyűlési határozat még mélyebb értelmű hangot ütött meg azzal, hogy részvétávirat megküldését határozták el. Ez ugyanis jelezte, hogy tisztában vannak a határokon belül maradók azzal az iszonyatos fájdalommal, gyásszal, amit a határokon kívül maradtaknak meg kellett élniük. Elvesztették az országot, amihez tartoztak, elvesztették az egyházi közösséget, elvesztették az anyanyelv használatának teljes szabadságát. Éppen ezért a tatai egyházmegye 1921-ben úgy döntött, hogy „az egész országunkra zúdult rettenetes csapásban a szívünkről erőhatalommal elszakított testvéreinkkel együtt érez és szenved és hozzájuk különösen az egyházkerületünk testéről leszakadt komáromi, barsi, drégelypalánki egyházmegyéhez részvétáviratot intéz”.⁴⁷

Az eddigi pozitív érzéseken túl az is bizalomra adhatott okot, hogy voltak jelei a lelki megerősödésnek. Ahogyan a protestáns világgyűlések kapcsán megemlítette a cikk írója: „Igen, a lélek emelkedőben van. (...) Ha megragadjuk ezt a lelket, akkor eszközei leszünk annak, ami azt jelenti, hogy a világ újjáépítésében s közelebbről teljes hazánk újjáépítésében nekünk nagy szerepünk lett”.⁴⁸

Ennek a reménységnek adott hangot Czeglédy Sándor esperes is, amikor kijelentette: „Döngetést hallok református egyházunk kapuján: Keljete fel és amint kovászai voltak évszázadokon át a magyarság életének, legyetek kovászai annak az új életnek is, amely romok között, de nem reménytelenül pezsdül annak a csonka Magyarországnak határain”.⁴⁹ Ebből a reménységből következik az is, hogy megújulás emberi szinten nem képzelhető el. Csak azzal a Krisztussal együtt, aki meghalt és feltámadt értünk. Azzal a Krisztussal együtt, akit a református egyház megváltóként imád. Emiatt lehetett reménység a fájdalom érzete mellett. Ahogyan a tatai egyházmegye közgyűlésén elhangzott: „Az én lelkem, mely egyébként fájdalmas érzékenységgel reagált a múlt hónapok során minden nemzetünket ért csapásra, teljességgel nem reménytelen”. Hiába

⁴⁶ TATAI 1920. 764–765.

⁴⁷ TATAI 1921. 806.

⁴⁸ DPL 1920d. 16.

⁴⁹ TATAI 1920. 765.

történt a tragédia, „kezünkben vannak az eszközök, amelyekkel jó Istenünk támogatásával beteg társadalmunk állapotán segíteni tudunk. (...) A sötét mélységből nincsen más kivezető út, csak a mi Urunk Jézus Krisztus felé s csak a mi református egyházunk felvirágoztatásán keresztül”.⁵⁰

Ez a hang mindenképpen üdítő hang volt a sok keserűség, fájdalom hangoztatása mellett. A jegyzőkönyvekben, püspöki és esperesi jelentésekben, újságcikkekben hiába keresnénk utalást másutt Jézus Krisztus nevére. Istennek legyen hála, hogy voltak akkor is olyan lelki szolgák, akik nem tévesztették el a célt, hanem tudták, hogy a református egyháznak sem lehet semmilyen más alapja, csak aki vettetett, a Jézus Krisztus.

A lelki megerősödést aztán szolgálták azok az események is, amelyek ismételtén megtörténhettek a háború borzalmai után. A belsősomogi egyházmegegyében még nagyobb volt az öröm, hiszen hosszúnak tűnő évek után tarthattak ismét teljes körben közgyűlést a szerb megszállás befejeződését követően.

„Most már, mint a hajó, kész az egyházmegye az indulásra. Levett kalappal, összekulcsolt kézzel, meghatottan imádkozánk a fedélzeten. Kormányzók és munkások szolozsmája áhítatban vegyült össze s szállt az ég Urához, csonka hazánk és árva magyar nemzetünk Atyjához.”⁵¹

Ugyanez a bizalom vezette a veszprémi egyházmegye közgyűlését, „hogym egymás hitéből és lelkesedéséből erőt merítsünk, hogy meghalljuk itt az Istennek a mennyei Atyának zengő szózatát: Ne félj a küzdelemtől, az akadályoktól; mert veled vagyok én, hogy megoltalmazalak Téged, ezt mondja az Úr! Ez az Úr oltalmába vetett rendíthetetlen bizodalunk tette erőssé nemzetünket és egyházunkat a dicsőséges múltban, – és ez erősít meg, hogy kétségbe ne essünk a jelen szomorú, válságos napjaiban azon elválaszthatatlan kapcsolatnál fogva, melyben lennünk kell a tőlünk elszakított magyar véreink és református testvéreinkkel”.⁵²

Az Istenbe vetett bizalom mellett, azonban megjelent az emberekbe vetett reménység is. Ezt pedig az a tény táplálta, hogy olyan kormányzója lett Magyarországnak, aki református. „Honunkat végleg elveszettnek még sem tekinthetjük a balsorsnak magunkat meg nem adhatjuk egy pillanatra sem. Mert íme Isten küldött a magához térő nemzetnek egy református férfiút, egy hőst, főméltóságú nagybányai Horthy Miklós kormányzó urat – akinek a romokon

⁵⁰ TATAI 1920. 764.

⁵¹ KOVÁCS 1920. 33.

⁵² CSOMASZ 1921. 5–6.

való megjelenése nem-csak magyar nemzeti életünk újjászületésének, hanem református anyaszentegyházunk ismét felvirágoztatásának élő reménységét is bele plántálta szíveinkbe.”⁵³

Tudom, hogy hitvallásaink figyelmeztetnek bennünket, mely szerint Isten eszközeit nem szabad megvetni, hanem azokat hálás szívvel kell elfogadni. Tudom, hogy a Mindenhatónak van ereje arra, hogy embereket állítson szolgáló-tába, még olyanokat is, akik nem az Ő követői. A Biblia lapjain így jelent meg a perzsa király, aki lehetővé tette a zsidó fogságból való hazatérését. Azonban Krisztus követőiként nem lehet bizalmunk és reménységünk másban, csak a mi Urunkban, hogy az eszközöket felismerjük, és Isten iránti hálánkból fakadó köszönetünket ne túlzásokkal, hanem megfelelően tolmácsolhassuk. Nem csak ezek miatt a túlzó hangok miatt, hanem sok más bűn és vétek miatt is szükséges volt az Isten előtti alázatos megállás.

A BŰNBÁNAT HANGJAI

A reménység, bizakodás mellett előkerült a bűnbánat hangja is. Érdekes módon ez sokkal kisebb mértékben volt jelen, mint ahogyan azt talán várnánk. Egy olyan eseménysort követően, ahol egyértelműen sokféle emberiség és Isten ellen való vétek megesett, ahol ártatlanokat gyilkoltak, vegyi fegyvereket vetettek be a végső győzelem reményében, ott joggal várhatnánk egyházi szinten a bűnbánatot. Úgy, ahogy megjelent a XVI. századi törökellenes harcok során, vagy ahogyan megjelent a II. világháború után.

Hiába ismerték gróf Tisza István volt főgondnok gondolatát: „Népeket, nemzeteket nem mindig az ellenség fegyvere tesz semmivé, pusztít el, hanem rendszerint saját bűnük”⁵⁴ – ennek ellenére csak esetlen próbálkozások voltak az Isten előtti bűnbocsátnak. Raffay Sándor, a Bányai Evangélikus Egyházkerület püspöke, aki maga is átélte kerületének megcsonkítását, 1920-ban komolyan figyelmeztette a protestáns egyházakat: „Hiába tagadnánk, tények emelik a vádat ellenünk, hogy az evangélium szeretetében és szolgálatában meglankadtunk. A világ divatja minket is megejtett. (...) Evangéliumi öntudatunk hanyatlásán veszítettük el a múltat...”⁵⁵ A tatai egyházmegye közgyűlésén a határon túlról érkező egyházmegyei gondnok látva az erkölcsi állapotokat,

⁵³ CSOMASZ 1921. 10–11.

⁵⁴ HUDI 2010.

⁵⁵ RAFFAY 1920. 3. A szerző evangélikus püspök.

elmondta, hogy „a reménység érzetével jött át a cseh uralom alatt levő Komáromból, azzal a reménységgel, hogy itt mindent ékesen és szép rendben talál, – azonban a legnagyobb szomorúság fogja el, midőn látja az ország közállapotait. Látja a ránk zúdult roppant szerencsétlenségben a közerkölcsök mély megromlását és sok helyütt a vallástól való elfordulást, – pedig amely államban a közerkölcsök megromlanak, annak pusztulnia kell...”⁵⁶

Ezt a vonalat követve a legkomolyabban a belsősomogyi egyházmegyében hangzottak el a bűnbánat szavai: „A hosszas háború, a forradalmak zavaros hullámai úgy a hit-, mint az erkölcsi élet terén romboló hatást gyakoroltak. Az istentiszteletek látogatói megfogytak, az áldozatkészség megcsappant, a vadházasságok megszáporodtak, az úrnapi hétköznapra degradálódott, az anyagiak utáni hajsza tetőfokra hágott.”⁵⁷ Ezen túl inkább csak általánosságokban jelent meg az Isten előtti bűnvallás. „Bizony, sajnálattal kell megállapítanunk, hogy hiányzik e világból, hiányzik belőlünk is az egy szükséges dolog. Hiányzik az Isten ügye iránt való odaadó készség, hiányzik az ő Benne való erős hit, mely szembe néz a lehetetlennel is”.⁵⁸ Pedig azt minden hívő, minden református tudta, hogy Isten kegyelméhez az út a bűn felismerésén, a bűn megbánásán és a bűn megvallásán keresztül vezet.

Csupán egyetlen apró jelzés mutatja, hogy 1920 után a dunántúli egyházkerületben ez a felismerés jelen volt. Az űrségi egyházmegye közgyűlésén az esperesi jelentésben hangzott el, hogy „megcsonkított magyar hazánk fennmaradhatóságának és a régi határok visszaszerzésének alapfeltétele az, hogy népünknek a szomorú viszonyok által megzavart és mondhatjuk önző gondolkodása, az evangélium erejével megtisztíttassék, érdeklődése az önzés szűk köréből a haza- és emberszeretet, a jóság, igazság útjára irányíttassék.”⁵⁹

Évszázados távlatból, Krisztus, az egyház és a haza iránti szeretetből megfogalmazhatom, hogy a hiányos bűnvallás juttatta el mind egyházunkat, mind a magyarokat ahhoz az érzéshez, hogy a határok visszaállítását emberektől kell várni és elfogadni, és nem Istentől. Pedig a történelem Ura előtt megálló, és bűnbánatot gyakorló egyház és társadalom a bűnbocsánattal együtt mindig megkapta a helyreállítást is, politikai, társadalmi értelemben egyaránt.

⁵⁶ TATAI 1920. 758.

⁵⁷ KOVÁCS 1922. 7.

⁵⁸ DPL 1920f. 27–28.

⁵⁹ HODOSSY 1920. 5.

A VÁD ÉS ÉRTETLENSÉG HANGJAI

A bűnvallás helyett sokkal erősebben volt jelen az értetlenség érzése ezekben az években. Nem tudták felfogni, hogy miként történhetett meg mindaz, amit a trianoni békeszerződésben rögzítettek. Ezt az értetlenséget fogalmazta meg az egyházkerületi jegyzőkönyv. Lehet, hogy „Magyarország területi épségét ne biztosítaná a földrajzi elhelyezkedés, az ezer esztendő történeti múlt, az ezer esztendő birtokolás? Mi még mindig abban a meggyőződésben éltünk, hogy azokat a nagy szolgálatokat, amelyeket nemzetünk történetének folyamán a nyugati népeknek tett, figyelmen kívül hagyni nem szabad, azokat honorálni kell. Most is, amidőn a trianoni gyalázatos, kegyetlen békében ellenünk mérsáros módra dolgozó kéz hazánk nyugati széléről szeldel le egyes részeket, hogy odadobja éhségcsillapító konc gyanánt annak a mohó kapzsiságában minden tisztességes érzést levetkezett szomszédnak⁶⁰, akit mi több századon át saját testünkkel védtünk, véres verejtékünkkel tápláltunk, azt hangoztatjuk: »de azért óh ember magadat el ne hagyd, örök búbánatért bizalmas fel ne add«”.⁶¹

Hasonlóan az értetlenség hangján szólalt meg a határokon kívül maradt komáromi egyházmegye esperese. „A mai világ felett általment és még mindig zúgó viharban, mely trónokat döntött fel és országok határait söpörte el, vajjon jelen volt-e az Úr igazságot látó ítéletével! Jelen van-e a győztes hatalmak által diktált, a népek önrendelkezési jogára épített, de voltaképen azon tipródó u. n. békében, melynek gyilkos feltételei értelmében össze-függő nyelvterületeket, több milliónyi népükkel együtt, tisztán hatalmi érdekből idegen államhatalomnak kötelékébe erőszakolnak? Bizony, nehéz ezt elhinni nekünk és benne megnyugodni!”⁶² Ezek a gondolatok vezettek aztán abba az irányba, hogy minden rossz okozói a románok, szlovákok, szerbek, akik kiáltó igazságtalanságot elkövetve raboltak ki minket. Ettől kezdve a „kaján szomszédok”⁶³ ellenséggé váltak, függetlenül attól, hogy az egyszerű lakosság, az egyszerű nép tehetett-e bármit azért, hogy ez a végeredmény szülessen. Egyházunk és nemzetünk

⁶⁰ t. i. Ausztriának

⁶¹ CZEGLÉDY 1922. 34-35.

⁶² VARGHA 1923. 5.

⁶³ JAKAB 1921. 3.

vezetőiben pedig nem volt meg, és nem is lehetett meg az a távolságtartás, amivel ezt a helyzetet megfelelően kezelni tudták volna.

ELKESEREDÉS ÉS SZOMORÚSÁG

A békeszerződés aláírása érthetően mély szomorúságot és elkeseredést okozott, melynek elődeink írásban is hangot adtak. A tatai egyházmegyei jegyzőkönyv egy mondatát idézve: „Hazafiúi szívünk reszkette vonaglik, ha rátekinünk Csonkamagyarország térképére s fájdalmunkat még hatványozza az a gondolat, hogy a megszállott területeken egy milliónyi magyar református hívő tépetett le testvéri szívükről”.⁶⁴

A cikkírók, szónokok írtak és beszéltek arról, hogy lehetne reménység bennük, hogyha „a csalódás kegyetlen démona nem adott volna már ezer arculcsapást, ha pokoli szenvedések égető tüze nem szívott volna ki minden reménységceppet megaszalt szívükből, ha ifjabbak volnánk azzal a sok szenvedéssel, melyekben évszázadok terhét hordoztuk pár esztendő alatt...”⁶⁵

Ezzel az érzéssel a nyugati vendégeket is „kifosztva, megtörve, kétségbeesve így csak úgy fogadtuk (...), – mint a halálra ítélt a gyóntató lelkészt, akiről tudja, hogy jóindulattal van hozzá és mindent ígér – a halálon túl, de a halálos ítéletet nem változtathatja meg.”⁶⁶ A trianoni béke „valahogy úgy tűnik fel előttünk, hogy (...) a világtörténet őrzőgő kohójában összeégettek minket s ott állott a tűz előtt csonka testünk kéz nélkül, láb nélkül, összeroncsolva...”⁶⁷ „A megmaradt csonkon a századokon át nemzeti kultúrát építő magyar protestantizmus erejefogytán szinte megbénultan tépelődik jövő sorsát illetőleg, míg az elrablott területeken szétszórt cserépdarabok életképtelen vergődésben tanácstalankodnak megmozdulásuk kérdéseiben.”⁶⁸ „Mint szétszakított tetem, várja sorsát hazánk, nemzetünk, kiszakítatva a nemzetek sorából, elszakítva az édesanyától...”⁶⁹

Nem csoda, hogy a tatai egyházmegye közgyűlésén az esperesi jelentés még 1921-ben is kitért erre a fájdalomra: „Tavalyi egyházmegyei közgyűlésünk, a nemzetünket ért borzasztó katasztrófa után az első volt s egész természetszerű-

⁶⁴ TATAI 1921. 792.

⁶⁵ DPL 1920d. 15.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ RAFFAY 1920. 1–2.

⁶⁹ BIHARY 1921. 4.

leg telve volt egyfelől a fellobbanó reménység érzetével, másfelől az irtózatossá válás után érzett fájdalom zsibbadásával. A borzasztó csapás után félig-meddig magunkhoz térve, feltettük magunknak azt a kérdést, hogy vajon a ránk erőszakolt borzalmasan nehéz új viszonyok között meg tudunk-e egyáltalán élni?”⁷⁰

Ez az idézetcsokor csak egy része annak, amit megfogalmaztak az egyházmegyei és egyházkerületi jegyzőkönyvek. Beszéltek és írtak arról, hogy a fejünkről leesett a korona⁷¹, hogy átértük a leverettetés és porbaesés gyötrelmeit, a megaláztatás szégyenét⁷², hogy velünk írták alá a tulajdon halálos ítéletünket⁷³, hogy olyan szerencsétlenséget éltünk át, amit egyetlen nemzet sem élt még át soha⁷⁴. Ez a békeszerződés pedig „a mi református egyházunkra is gyászos következményeket hozott és pedig úgy a külső alakulatra, mint a belső hitéletre nézve.”⁷⁵ A határon túl maradtak közül sokan olyan nyomorúságba kerültek, hogy az ínség miatt már az öngyilkosság gondolatával foglalkoztak.⁷⁶ Az egész gondolatkört talán a legérzékletesebben a komáromi egyházmegye esperese fogalmazta meg: „Mintha nehéz, lázas álom karjai fojtogatnának. Fel akarnánk ébredni belőle, pedig nem álom ez, hanem kegyetlen való.”⁷⁷

JELMONDATOK, IMÁK ÉS VERSEK

Az elkeseredés, a vád, a bűntudat, a reménység, mind-mind abba az irányba mutatott, hogy nem szabad feladni, nem szabad elengedni a határon túl maradt területeket. Ennek érdekében egy jelmondat és egy „nemzeti hiszekegy” is született. A jelmondat: „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország” – sokfelé megjelent. A Dunántúli Protestáns Lap egy-egy számába is bekerült, első alkalommal 1920. szeptember 19-én. Ugyanebben a lapszámban olvashatták eleink először a „nemzeti ima” szövegét, amely aztán mindennappossá vált az iskolákban és égett bele a magyar lelkekbe.

⁷⁰ TATAI 1921. 792.

⁷¹ CZEGLÉDY 1922. 105.

⁷² BIHARY 1921. 6.

⁷³ BIHARY 1921. 23.

⁷⁴ CSOMASZ 1921. 10.

⁷⁵ HODOSSY 1921. 8.

⁷⁶ BIHARY 1921. 5.

⁷⁷ VARGHA 1923. 5.

*„Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában.
Ámen.”*

Ezt az imádságot Papp-Váry Elemérné fogalmazta meg egy pályázati kiírás kapcsán.⁷⁸ Ez az imádság aztán egy miniszteri rendeletnek köszönhetően széles körben ismertté és kötelezővé vált. A Dunántúli Református Egyházkerület püspöke közzétette a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. október 27-én kelt rendeletét, amelyben a miniszter a következőket írta: „Csüggednünk azonban nem szabad, hanem az isteni örök igazságosságba vetett rendíthetetlen hittel reméljük, hogy az ezeréves történelmi jogokhoz való törhetetlen ragaszkodással, valamint céltudatos és válvett munkával elérjük azt, Magyarország ismét a régi nagyságban és erejével fog visszatérni a történelembe. Ezen érzések ébrentartására igen alkalmasnak találom a Védő Ligák Szövetségének ezen imáját: »Hiszek egy Istenben, Hiszek egy hazában, Hiszek egy isteni örök igazságban, Hiszek Magyarország feltámadásában, Ámen.« Ennélfogva elrendelem, hogy ezen ima minden rendelkezésem és közvetlen vezetésem alatt álló alsó és középfokú tanintézetben, mindennap a tanítás megkezdése első órájának elején, valamint az utolsó óra végén a tanulók által mondassék el”.⁷⁹ Elterjedését jól mutatja az is, hogy az 1921. június 24-én, Pápán megtartott egyházmegyei közgyűlés jegyzőkönyve elé, minden bevezetés és kommentár nélkül betették.⁸⁰

A trauma a költészetben is tükröződött. Mérhetetlen mennyiségű vers keletkezett, melyeknek vizsgálata külön tanulmány tárgya lehetne. Csupán egyetlen olyan költeményt említek, amely közvetlenül kötődik a dunántúli egyházkerülethez. Medgyasszay Vince későbbi püspök „Ne félj népem” címmel tette közzé a békeszerződés hatására 1920-ban írt versét. Ebben egyértelműen megfogalmazza, hogy a területi veszteség ideiglenes, nemsokára el fog következni az igazságos határrendezés.

⁷⁸ HUDI 2010.

⁷⁹ DPL 1920c. 66.

⁸⁰ JAKAB 1921. 1.

*„Négyes folyó, hármass halom,
Rengeteg a hegyoldalon,
Kincses Erdély szép határa,
Bánát síkján kalász-tenger,
Bányák mélye amit termel:
Mind magyar lesz nem sokára! (...)*

*Ne félj népem, magyar népem!
El ne csüggedj az ínségben.
Az éjszakád majd felderül!
Az öreg is megéri ezt;
Hiszen már-már pirkadni kezd:
Csak a próbát álld emberül!”⁸¹*

Végül pedig egy különleges műfaj is megjelent a Tatai Református Egyház-megye közgyűlésének jegyzőkönyvében, a verses imádság. Ez természetesen Isten gondviselésének végigkövetése és a fájdalom felsorolása mellett a bűnbánatot és a megtérést is megemlíti. Ebben a formában a legteljesebben összefoglalja mindazt, amit Trianon kapcsán az emberek éreztek. Az ebből most közölt részlet erről tanúskodik:

*„De oly sok nagy csapást még sohse hordozánk,
Mint amennyi zúdult mostanában ránk:
...Négy éves háboru...Iszonyu vértenger.
Vörös forradalom... Fehér veszedelem...*

*Egyházunk romlása... Hazánk pusztulása –
Éhség... Ínség... Nyomor... Ellenség dülése...
...Letiport hazánkat... Óh Isten te tudod...
Miképp szaggatták szét győztes martalóczok.*

*Olyanok is voltak, akik elfordultak
Te tőled Istenünk s reád szitkot szórtak,*

⁸¹ MEDGYASSZAY 1920. 72. (A vers 1920. november 27-én a Pápai Hírlapban is megjelent.)

*...Nagy hát aggodásunk, midőn tanácskozunk
Hogy állítsuk vissza tiszteleted Urunk.*

*Óh Bölcsenek bölcse adj nekünk bölcs elmét,
Hogy hirdessük bátran az Urnak félelmét,
Vigasztaljuk sírva... a magyar nemzetet,
Ki hazáját vesztvén... benne mindent vesztett.*

*Prédikáljuk mindig, mi a Te szolgálád,
Hogy a bűnös ember ne éljen sokáig
A bűn tengerében, hanem Hozzád térjen,
Egész életében csak Téged dicsérjen.*

*Szentlélek!... szállj le ránk! ...mindnyájunkra itten,
Világosítsd elménk, vigasztalj szívünkben,
A sok, nagy szenvedést változtasd örömmé,
Hogy szent neved áldjuk örömmel... örökre.*

Atyánk! Isten! Ámen.⁸²

SZERVEZETI KÖVETKEZMÉNYEK

A trianoni békediktátumnak az egyházszervezetben is súlyos következményei lettek. Csonka Magyarországon éppúgy újjá kellett szervezni az egyházakat, mint az elcsatolt területeken. Csehszlovákiában az új református egyházszervezet három egyházkerületből (dunántúli, tiszáninneni, tiszántúli) jött létre. Két püspök lakott a megszállt területen: Révész Kálmán tiszáninneni püspök Kassán, Németh István dunántúli püspök pedig Komáromban. Az első kérdés az volt, hogy megmaradhatnak-e székhelyükön, gyülekezetükben úgy, hogy továbbra is irányítják egyházkerületüket.

1919 januárjának első felében Németh István püspök felkereste a megszálló csapatok egyik ezredesét, hogy tárgyaljanak a lehetőségekről. Tekintettel arra,

⁸² Ezt a verses imádságot László János lábatlani lelkész, akkori helyettes esperes mondta el a Tatai Református Egyházmegye 1920. május 26-i tatai közgyűlésén, néhány nappal Trianon előtt. Szövegét az egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyve őrizte meg számunkra. TATAI 1920. 757–758.

hogy ekkorra a Duna hídjait már lezárták, az ezredes elmondta, hogy csak a megszállt területeken lévő gyülekezetek igazgatását végezheti a püspök Komáromból. Ebben a kényszerhelyzetben döntenie kellett: ott marad Komáromban, és végzi a csehszlovák területeken maradt két egyházmegye igazgatását, vagy átköltözik, és akkor a megszállás alatt nem álló területek püspöke marad.⁸³

1919. április 23-án a püspök ismét Pozsonyba utazott, hogy tárgyalásokat folytasson. Ott arról tájékoztatták, hogy a Dunától északra megszállt területeket az antant a csehszlovák kormánynak ígérte. A püspök azt kérte, hogy a békeszerződés aláírásáig az erre vonatkozó megbeszéléseket hagyják függőben.⁸⁴ A további tárgyalásokra Németh Istvánnak már nem volt lehetősége. 1919 augusztusában egy csónakba tették és kitoloncolták Magyarországra, ahol a Dunától délre lévő Komáromban frissen létrejövő gyülekezet lelkésze lett. Két évvel később innen is továbbköltözött és Balatonkenesén lett az egyházközség vezetője.⁸⁵

Tekintettel arra, hogy sok tanító letette a hűségesküt a csehszlovák kormánynak, aminek következtében komoly pénzeket kaptak, ezért sok lelkész is ebbe az irányba mozdult el, olyannyira, hogy a dunántúli egyházkerületől való elszakadás mellett is megjelentek a hangok. Ezt a mozgalmat – a püspök szavával élve – azzal a „műfeljajdulással” vezették be, hogy a megszállt területeken lévőkkel nem törődik senki, ezért a püspök megbízta Patay Károly barsi esperest az ügyek vitelével.⁸⁶

Az alapelv az volt, ezt követte Révész Kálmán és Németh István püspök is, hogy a béke ratifikálásáig az ott lévő tanítók és lelkészek ne tegyenek hűségesküt a csehszlovák államnak, ezzel egyidőben pedig a magyarországi egyházak igyekeznek mindent megtenni annak érdekében, hogy az addigi segélyekhez a kintrekedtek hozzájuthassanak. A csehszlovák állam azonban semmi juttatást nem volt hajlandó fizetni addig, amíg az eskületételére nem került sor, a pénzbeli támogatások kijuttatása pedig nem sikerült, ezért egyre nagyobb elkeseredés és csüggedés vett erőt a csehszlovák megszállás alatt lévő tanítók és lelkészek lelkében. Ezért nem nagyon látszott más út, mint az, hogy saját egyházi szervezetet hozzanak létre.⁸⁷

⁸³ KL 1919. 3., TÖMÖSKÖZI 2019. 124. 129.

⁸⁴ CZEGLÉDY 1922. 7.

⁸⁵ KL 1921. 5., SOMOGYI 2020. 4.

⁸⁶ CZEGLÉDY 1922. 7–8. TÖMÖSKÖZI 2019. 132., SOMOGYI 2020. 4.

⁸⁷ HUDI 2010., TÖMÖSKÖZI 2019. 131–133.

Első lépésként 1920. július 16-án ún. egyházkerületi közgyűlés tartottak, amelyen Patay Károly esperes vezetésével a komáromi és barsi egyházmegye küldöttei vettek részt azzal a céllal, hogy a Dunától északra lévő gyülekezetek helyzetét rendezzék. A közgyűlésen a barsi esperest mint püspökhelyettest, az egyházmegyei gondnokot mint főgondnok-helyettest jelölték ki, hogy lássák el a megszállt területeken az akadályoztatott püspök és főgondnok teendőit. Ezt a közgyűlést a Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlése kifogásolta, mert úgy látta, hogy a Csehszlovákiában lévő gyülekezetek – elsősorban anyagi okokból – elszakadtak a dunántúli egyházkerülettől és betagozódtak az új államalakulatba. A csehszlovák állam is erősen szorgalmazta a magyarországitól elszakadt, önálló egyházszervezet létrejöttét, a lelkészek hűségesküjének letételét, de azt is, hogy a szlovákok külön egyházmegyébe tömörüljenek.⁸⁸

Az új egyházszervezet létrejötte azonban nem volt ennyire egyszerű, mivel a komáromi egyházmegye 1920 októberében elutasította az önállósodást. 1921 januárjában, amikor a magyar nemzetgyűlés is törvénybe iktatta a békeszerződést, megváltozott a külpolitikai helyzet. Ekkorra biztossá vált, hogy a határok nem fognak egyik pillanatról a másikra megváltozni, ráadásul az új államot, Csehszlovákiát Magyarország is elismerte. A komáromi egyházmegye közgyűlése ennek ellenére úgy döntött, hogy nem támogatja önálló egyházkerület megszervezését. Pár nappal később, 1921. január 27-én, amikor a barsi egyházmegye küldötteivel együtt közgyűlést tartottak, az elszakadás ellen ugyanannyian szavaztak, mint az elszakadás mellett. Az egyházi törvények értelmében szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Az elnök, Patay Károly, aki az elszakadás mellett volt, meghatározta az új irányt: új egyházkerület megalakítását. Így jött létre a Szlovenszkói Dunáninnen Református Egyházkerület.⁸⁹

Másik irányba, a jugoszláv állammal kapcsolatban egyértelműbb volt a helyzet: ide anyaegyház nem került, csak egy leányegyház, Szécsiszentlászló, amely Kerca anyaegyházhoz tartozott. A hívek lelki gondozását a konvent segítségével igyekeztek biztosítani. A cél az volt, hogy a kercai lelkész átmehesen a határon és gondozhassa híveit. Erre azonban, mint kiderült, nem volt lehetőség.⁹⁰

A Dél-Dunántúl szerb megszállása ideiglenesnek bizonyult. A baranyai terület megszállása miatt a belsősomogyi egyházmegye 18 gyülekezete került

⁸⁸ CZEGLÉDY 1922. 93–94., TÖMÖSKÖZI 2019. 134–135.

⁸⁹ TÖMÖSKÖZI 2019. 137–141., SOMOGYI 2020. 5.

⁹⁰ CZEGLÉDY 1922. 100., 138., HODOSSY 1920. 5.

szerb fennhatóság alá. A püspök Vargha Dezső belsősomogyi esperest, darányi lelkészt bízta meg a megszállás alatt lévő gyülekezetek ideiglenes igazgatásával. A szerbek kivonulásával mindegyik gyülekezet felszabadult.⁹¹

A megszállás idején az a veszély is fennállt, hogy a hívek nem akarták sem a tanítót, sem a lelkészt fizetni. Ennek az oka az volt, hogy a szerbek megpróbálták a lakosságot átcsábítani az ő oldalukra. Azt hangoztatták: „náluk sem papnak, tanítónak fizetni, sem katonáskodni nem kell”.⁹² Ennek sokan megtagadták az egyházi adó fizetését, így a lelkészek, tanítók nyomorban éltek. A nyomor enyhítésére az egyházkerület úgy döntött, hogyha valami segély érkezik, akkor azt elsősorban nekik fogják juttatni.

Nagy Lajos 3 évvel a szerb megszállást követően hívta össze a közgyűlést. Ekkor Vargha Dezső darányi lelkész, akit a megszállt területek igazgatásával bíztak meg, beadta jelentését. Ebben felvázolta, hogy a megszállás 1918 novemberében vette kezdetét. 1919 márciusát követően a szerb hatóság kimondta, hogy csak katonai parancsnok adhat engedélyt gyűlések tartására; a nemzeti jelvényeket az iskolákból el kell távolítani és meg kell semmisíteni, és a szerb történelmet kell tanítani az iskolákban. A szerb hatóságok az egyik gyülekezet tanítóját családjával együtt kiutasították a községből. Több egyházközségben a tisztségviselőknek a készpénzen kívül mást nem akartak fizetni, emiatt az egzisztenciális életük is megrendült. Mindez a szerb megszállás megszűnésével rendeződni látszik – fejezte be a jelentést Vargha Dezső.⁹³

Örömmel jelentette ezek után a püspök az egyházkerületi közgyűlésnek, hogy a szerb megszállás megszűnt, és az ottani gyülekezetek mind visszatértek az egyházkerület kötelékébe. „Viszont ezt az örömet elhomályosítja az érzés, hogy a felsőőri és soproni gyülekezetek elszakítása folyamatban van” – mondta a püspök 1921 szeptemberében.⁹⁴ Az őrségi egyházmegye közgyűlése 1922-ben örömmel állapította meg, hogy Sopront és környékét sikerült megtartani, de Vas megye egy része elveszett. Ez a veszteség csonkává tette az őrségi egyházmegyét is, „amennyiben elvesztettük a régi híres és fényes felsőőri ref. gyülekezetet. Elszakított hittestvéreinkhez felhívást intéztem, kérve őket, hogy legyenek továbbra is igaz magyarok, egyházunknak hűséges, buzgó tagjai. Kijelentettem, hogy nem búcsúzom tőlük, mert ez állapotot ideiglenesnek tartom.

⁹¹ HUDI 2010.

⁹² CZEGLÉDY 1922. 9.

⁹³ CZEGLÉDY 1922. 9., KOVÁCS 1922. 3., 5-7.

⁹⁴ CZEGLÉDY 1922. 41-42.

Úgy látszik, szavaim megértésre találtak, mert azóta két panaszos ügyben fordultak hozzám elintézés végett. Kérem a közgyűlést, jegyzőkönyvileg is adjon kifejezést sajnálatának az elszakítás miatt, jelezve azt, hogy az elszakítást ideiglenesnek tartja és a felsőőri gyülekezetet továbbra is egyházmegyénk alkotó részének tekinti”.⁹⁵

Ezekhez a változásokhoz képest apróságnak tűnik, hogy a drégelypalánki egyházmegye gondnoka szintén a csehszlovákok által megszállt területen maradt, így az ő helyettesítésére a rangidős tanácsbíró helyettes gondnokká választották.⁹⁶ Ugyanez az eset állt elő a tatai egyházmegyében is, ahol „Szabó György egyházmegyei gondnok kéri a gyűlést, hogy mivel jelenleg csehek által megszállott területen lakik és sohasem bizonyos, hogy hivatalos kötelességének teljesítése végett átjöhet-e: ennek folytán helyettesítéséről az egyházmegyei gyűlés gondoskodjék”.⁹⁷ Ennek megfelelően dr. Virágh Gyula legidősebb egyházmegyei tanácsbíró bízta meg a helyettesítéssel.

Szervezeti átalakítást igényelt az is, hogy a Komárom-újvárosi gyülekezet-rész a tatai egyházmegye gondozásába került. Az esperes megkérte az egyházmegyei közgyűlést, hogy rendelkezzen ezzel kapcsolatban. „Természetesen segítségünk és közreműködésünk csupán arra az időre terjed, míg a két részre szakított komáromi egyház normális érintkezése helyre áll”.⁹⁸ Akkor még nem tudhatták, hogy néhány esztendő kivételével Komárom városa kettészakadt állapotában marad.

MEGOLDÁSI JAVASLATOK

A trianoni békeszerződés előírta területváltozásoknak súlyos anyagi következményei voltak. Megváltozott az egyháztársadalom, csökkentek az anyagi erőforrások, nehezebbé vált a megcsonkult egyházházszervezet fenntartása.

Világossá vált, hogy az egyház mindaddig nem tud igazán független módon tevékenykedni, evangéliumot hirdetni, a szeretetszolgálatot gyakorolni, amíg ehhez külső források bevonására van szükség. A megoldást a tatai egyházmegye közgyűlésén is megfogalmazták: „Mi magunk pedig iparkodjunk mindjobban a magunk lábán járni s ne tekintsük eldorádónak azt az állapotot, amíg az

⁹⁵ HODOSSY 1922. 4–5.

⁹⁶ CZEGLÉDY 1922. 112.

⁹⁷ TATAI 1920. 759.

⁹⁸ TATAI 1921. 801.

egyházunk egzisztenciális feltételei teljesen idegen forrásokból nyer[nek] kielégítést.”⁹⁹

A másik fontos alapvetés az volt, hogy az egyházi életben fókuszáljanak arra az egyetlen fontos és lényeges kérdésre, hogy a külső építkezés helyett a belső lelki építkezésre, a megújulásra figyeljenek. „Fontos és elsőrendű kötelességünk, hogy a légvár építés szórakoztató, de alapjában véve igen kevésbé értékes művelése helyett egyházi életünket először a maga régebbi medrébe kell visszasegítenünk.”¹⁰⁰ Ez a munka pedig nem megy langyosan, felületesen, hanem csak úgy, ha az egyházi szolgák is megújulnak. Csak akkor lesz az egyháznak jövője, hogyha az emberek életét megváltoztatja az üzenet, amit ott hallanak. „Nem sablonos igehirdetőkre, de a szó igazi értelmében apostolokra lesz szükség, hogy a gyülekezetekben az építés, az alkotó munka, az erkölcsök nemesítése újból kezdetét vehesse.”¹⁰¹ Az ilyen típusú apostoloknak pedig bele kell állni a szolgálatba, nem szabad lankadni, hanem minden erejükkel egy irányba, Krisztus irányába nézve kell haladniuk. Ahogyan Czegléd Sándor megfogalmazta: „Az ország állapota egyenesen követelve kéri, hogy végre valahára jöjjenek azok az emberek, akik kezeiket az eke szarvára teszik és megkezdik az építés nagy és évszázadokra kiható fontosságú munkáját.”¹⁰²

Egy évszázad távlatából úgy látjuk, hogy a dunántúli egyházkerület életét egyfajta kettősség jellemezte a Horthy-rendszer kezdetén. Jelen voltak a kitartó és hűséges szolgák, akik erejüket nem kímélve hirdették az evangéliumot akkor is, amikor nehéz volt, akkor is, amikor emiatt nem csak ők, hanem gyermekeik és családtagjaik is hátrátételt szenvedtek. Nagyon sok olyan gyülekezet van, amely nekik köszönheti fennmaradását. Ugyanakkor látjuk a másik végletet is, a „légvárakat építőket”, illúziókat kergetőket – nemcsak a lelkészek, hanem a gyülekezetek tagjai között is. Ezt mutatják a hanyatló, megszűnés előtt álló, vagy akár már meg is szűnt gyülekezetek, leányegyházak, szórványok.

A szolgálatot azonban nem magunkért végezzük. Nem azért, hogy minket megdicsérjenek, hanem azért, hogy az egyetlen győztes ügyet, Krisztus ügyét képviseljük. Ezt képviselték többen a trianoni békét követően, ezt képviselték többen az elmúlt egy évszázadban, és ezt képviseljük többen ma is. Tudjuk ugyanis azt az alapigazságot, amit Czegléd Sándor 1920. augusztus 4-én,

⁹⁹ TATAI 1921. 793.

¹⁰⁰ TATAI 1920. 767.

¹⁰¹ KOVÁCS 1922. 7.

¹⁰² TATAI 1920. 764.

esperesi beiktatása alkalmával mondott: „Győzünk mi és győz végeredményben a jóság és szeretet örök forrása a Krisztus”.¹⁰³

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DPL	= Dunántúli Protestáns Lap
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
eln.	= elnöki
sz.	= szám(ú)

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- BESSE 1925 = BESSE Lajos (szerk.): A Tatai Református Egyházmegye 1925. évi július hó 15-ik napján Tatában tartott közgyűlésének kivonatos jegyzőkönyve. Főiskolai könyvnyomda, Pápa, 1925.
- BIHARY 1921 = BIHARY Kálmán (szerk.): A Barsi Református Egyházmegye 1920. évi június hó 1-én Léván tartott rendkívüli közgyűlésének, 1920. évi december hó 9-én ugyanott tartott rendes közgyűlésének, 1920. évi április hó 19-én és 1920. évi december hó 9-én ugyanott tartott bírósági üléseinek jegyzőkönyvei. Nyitrai és Társa, Léva, 1921.
- BÍRÓ-BUCSAY-TÓTH-VARGA 1949. = BÍRÓ Sándor – BUCSAY Mihály – TÓTH Endre – VARGA Zoltán: A magyar református egyház története. Kossuth, Budapest, 1949.
- BOLDIZSÁR 1918 = BOLDIZSÁR György Mohiba megválasztott lelkész szabadságkérő levele Léváról Németh István püspöknek 1918. december 13-án. DREL I. 1. b. 7547/1918. (XII. 16.) sz.
- BUCSAY 1985 = BUCSAY Mihály: A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945. Gondolat, Budapest, 1985.
- CZEGLÉDY 1922 = CZEGLÉDY Sándor (szerk.): A Dunántúli Református Egyházkerület 1920. évi szeptember hó 22–23. napjain és 1921. évi szeptember hó 24–25. napjain Pápa városában tartott rendes közgyűléseinek jegyzőkönyvei. Főiskolai Nyomda, Pápa, 1922.
- CSOMASZ 1921 = CSOMASZ Gyula (szerk.): A Veszprémi Református Egyházmegye 1921. év július 27-én Veszprém városában tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Pósa Andre Könyvnyomdája, Veszprém, 1921.
- CSUKÁS 1920 = CSUKÁS Endre: Az őrségi egyházmegye közgyűlése. = DPL 31 (1920) 7–8. sz. (szeptember 19.) 29.
- DPL 1920a = Egyházkerületünk közgyűlése. = DPL 31 (1920) 10–11. sz. (október 3.) 31–33.
- DPL 1920b = Gyülekezeti élet. Részlet a püspöki jelentésből. = DPL 31 (1920) 10–11. sz. (október 3.) 31.

¹⁰³ TATAI 1920. 765.

- DPL 1920c = Németh István püspök tájékoztatása a lelkészek és igazgatók felé. = DPL 31 (1920) 19. sz. (november 28.) 66.
- DPL 1920d = Protestáns világgyűlések. = DPL 31 (1920) 4. sz. (augusztus 1.) 15–16.
- DPL 1920e = Részlet a püspöki jelentésből. DPL 31 (1920) 7–8–9. sz. (szeptember 19.) 27.
- DPL 1920f = Az egy szükséges dolog. = DPL 31 (1920) 7–8–9. sz. (szeptember 19.) 27–28.
- DPL 1920g = A veszprémi egyházmegye közgyűlése. DPL 31 (1920) 7–8–9. sz. (szeptember 19.) 29.
- DRÉGELYPALÁNK 1925 = Drégelypalánki Református Egyházmegye 1925. évi július hó 14. Diósjenőn a református templomban tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. (https://library.hungaricana.hu/hu/view/ReformatusJegyzokonyvek_Egyhazmegye_Dregelypalank_1925-07/?pg=o&layout=s) [Letöltés dátuma: 2020. 05. 18.]
- HODOSSY 1920 = HODOSSY Lajos (szerk.): Az Őrségi Református Egyházmegye 1920. évi augusztus hó 12-én Körmenten tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1920.
- HODOSSY 1921 = HODOSSY Lajos (szerk.): Az Őrségi Református Egyházmegye 1921. évi június hó 20-án Szombathelyen tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1921.
- HODOSSY 1922 = Szerk. Hodossy Lajos: Az Őrségi Református Egyházmegye 1922. évi június hó 29-én Körmenten tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1922.
- HUDI 2010 = HUDI József: Trianon és a Dunántúli Református Egyházkerület. Internetes forrás. <http://www.refdunantul.hu/hir/mutat/1993/>. [Feltöltve: 2010, letöltés dátuma: 2020. 04. 13.]
- JAKAB 1921 = JAKAB Áron (szerk.): A Pápai Református Egyházmegye Pápán, 1921. június 24. napján tartott rendes évi közgyűlésének jegyzőkönyve. Főiskolai Könyvnyomda, Pápa, 1921.
- KL 1919 = Komáromi Lapok. Komárommegyei Közlöny. 40 (1919) 3. sz. (január 18.) 2–3.
- KL 1921 = Komáromi Lapok. Komárommegyei Közlöny. 42 (1921) 47. sz. (június 11.) 5.
- KOVÁCS 1920 = KOVÁCS József: A belső-somogyi egyházmegyei közgyűlés egy-két pontjához. = DPL 31 (1920) 10–11. sz. (október 3.) 33–34.
- KOVÁCS 1922 = KOVÁCS Bertalan (szerk.): A Belsősomogyi Ref. Egyházmegye 1921. év október hó 25-dikén tartott rendkívüli jegyzőkönyve kivonatos alakban. Szabó Lipót Könyvnyomdája, Kaposvár, 1922.
- KÚ 1919 = Komáromi Újság. Komáromvármegyei és városi érdekű társadalmi, közgazdasági hetilap 19 (1919) 21. sz. (június 19.) 3.
- KRÁNITZ 2013 = KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „Késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi önéletrajzai (1943). Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2013. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 13.)
- LENDVAI 1987. = LENDVAI L. Ferenc (szerk.): A magyar protestantizmus 1918–1948. Tanulmányok. Kossuth, Budapest, 1987.
- MÁRKUS 2020. = MÁRKUS Mihály: A reformátusság maradéka és a reformátori történelem-szemlélet változásai. Trianon 1920–2020. = Confessio 44 (2020) 2. sz. 6–19.
- MEDGYASSZAY 1920. = MEDGYASSZAY Vince: Ne félj népem. = DPL 31 (1920) 21. sz. (december 12.) 72.
- RAFFAY 1920. = RAFFAY Sándor: Állapotunk – reményünk. = Protestáns Szemle 32 (1920) 1–10. sz. 1–3.
- ROMSICS 2017 = ROMSICS Ignác: Magyarország története. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.

- SOMOGYI 2020 = SOMOGYI Alfréd: „A bűnhődés csak most kezdődik.” = Kálvinista Szemle XCI (2020) 6. sz. 4–5.
- TATAI 1920 = A Tatai Református Egyházmegye 1920. május 26-án, Tatán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. (Egyházmegyei Levéltár, Ács.)
- TATAI 1921 = A Tatai Református Egyházmegye 1921. augusztus 3-án, Tatán tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. (Egyházmegyei Levéltár, Ács.)
- TÖMÖSKÖZI 2019. = TÖMÖSKÖZI Ferenc: A szlovenszkói és kárpátaljai egyetemes református egyház önszerveződésének rövid története 1918–1923 között. = <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino-1701-08-Tomoskozi.pdf>. [Letöltés dátuma: 2020. 04. 13.] 124–145.
- VARGHA 1923. = VARGHA Kálmán (szerk.): A Mezőföldi Református Egyházmegye 1920., 1921., 1922. években Balatonkenesén, Enyingen, Mezőszentgyörgyön és Lepsényben tartott négy közgyűlésének kivonatos jegyzőkönyve. Főiskolai Nyomda, Pápa, 1923.

SUMMARY

Előd Szabó

THE TRIANON-TRAUMA AND THE TRANSDANUBIAN REFORMED CHURCH DISTRICT

The author, a calvinistic pastor and a church historian, examines the consequences of the Paris Peace Treaty ending World War I on Hungary regarding on how it influenced the system, the function and religious life of the Transdanubian Reformed Church District. The Peace Treaty of Trianon was signed by the representatives of the winning Allied Powers and Hungary on 4th June, 1920 in the Grand Trianon Palace of Versailles in consequence of which the territory of the country – regardless Croatia – decreased to its third, from 282,000 square kilometres to 93,000 square kilometres, its population cut back to 7,9 million from 18,2 million. 30,5% – 3,2 million people – of the 10,5 million inhabitants living in the disannexed areas were of Hungarian origin, and 800,000 of them belonged to the Reformed Church. The total economic loss was estimated to 62% of the total national wealth before 1918 by contemporary economists. Out of the 9 seniorates 5 suffered a territorial loss in the Transdanubian Reformed Church District. On various calculations, 73–85 thousand presbyterians found themselves in the neighbouring countries (Austria, Czechoslovakia, Yugoslavia). István Tisza, general curator of the district, prime minister of Hungary was killed during the revolution on 31st October, 1918. Superintendent (Bishop) István Németh, a priest in Komárom was expelled by the Czech authorities at the beginning of August, 1919. Due to the Croatian-Italian occupation of Fiume, the priest belonging to the inner-somogy seniorate was forced to move out. Changes of borders neglecting the Wilson principles caused such social trauma which were impossible to elaborate even after the Peace Treaty became law. At the beginning of the 1920s, his most important task was to reinforce the system of the church, to ensure its chance to function and to intensify religious life.

